

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'27:304.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/13>

Комарницька Т. К.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОВА МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ, МОВА ПОПУЛЯРНОЇ КУЛЬТУРИ ЧИ МОВА ПОП-КУЛЬТУРИ: ТЕРМІНОЛОГІЧНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ

Увагу привертає новітній феномен мови масової культури, яка розвинулась на основі різних національних мов світу й обслуговує ті жанри масової культури, що мають вербальну складову. Ця мова за своїми рисами вербалізує типові характеристики масової культури (зокрема, примітивність, обмеженість тематики, високий сугестивний потенціал тощо), через що в ній можна спостерігати порушення мовних норм на різних мовних рівнях (фонетичному, лексичному, морфологічному та синтаксичному), які, однак, не тотожні мовним особливостям відомих функційних, соціальних чи територіальних різновидів мови, у зв'язку з чим мова масової культури, цілком можливо, являє собою новий лінгвістичний феномен, не описаний досі у науковій літературі. Проблема описання феномену мови масової культури полягає не лише у з'ясуванні його соціофункційної природи, а й у термінологічній номінації, оскільки у філософській думці побутують терміни «масова культура», «популярна культура», «поп-культура», яким різні науковці надають то однакового, то різного значення, при цьому пропонуючи різні критерії та підходи до розмежування цих понять. Розглянувши низку філософських підходів до понять масової культури та популярної культури та констатувавши брак консенсусу науковців у цьому питанні, можна дійти висновку, що термін «масова культура» набув у філософській думці негативної конотації, позначаючи культуру низьку, що протистоїть елітарній. І, якщо для філософського підходу така опозиція вже не видається актуальною, то для лінгвістичного аналізу мови масової культури в контексті протиставлення її літературній нормі такий підхід видається цілком релевантним, у зв'язку з чим у статті запропоновано послуговуватися терміном «мова масової культури», а не «мова популярної культури» для подальших лінгвістичних розвідок у цьому напрямі.

Ключові слова: масова культура, популярна культура, Франкфуртська школа, мова масової культури, літературна мова, термін.

Постановка проблеми. Поставивши собі за мету описати феномен мови масової культури, ми зіштовхнулися з проблемою того, що являє собою цей різновид культури, і яким терміном його взагалі доречно називати. У філософській думці натрапляємо на терміни «масова культура», «популярна культура» і «поп-культура», які «досі не отримали принципово чіткого семантичного розмежування» [7, с. 281]. Очевидно, що термінологічна синонімія є явищем деструктивним, тож наявність цілого синонімічного ряду викликає певні питання. Однак, наскільки ми зрозуміли, аналізуючи філософські джерела, така ситуація виникла через паралельне формування двох центрів вивчення масової культури – у Європі (представники Франкфуртської школи – Т. Адорно, М. Горк-

гаймер, Г. Маркузе, Ю. Габермас) й у США (Центр сучасних культурних досліджень при Бірмінгемському університеті – Р. Вільямс, С. Гол, Р. Гогарт, Е. Томпсон, Дж. Фіске), які практично в один і той самий час звернули увагу на це явище, однак почали називати його по-різному. Так, у європейській науковій думці закріпився термін «масова культура» (mass culture), а в американській – «популярна культура» (popular culture) [21, с. 9], однак пізніше спостерігаємо намагання вчених усе-таки якось розмежувати ці поняття. Такі самі спроби стосуються і терміна «поп-культура», який насправді тільки на перший погляд видається скороченим варіантом «популярної культури». Спробуємо з'ясувати, чи існує різниця між цими поняттями, оскільки для подальших досліджень мови

масової культури нам слід насамперед розуміти, яким терміном доцільніше називати цей лінгвістичний феномен.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Насамперед погляньмо на визначення терміна «масова культура». У першій же праці, присвяченій цій проблемі, читаємо: «Дати визначення масовій культурі неможливо» [11, с. 341]. І ще: «Універсального визначення терміна «масова культура» сьогодні не існує [2, с. 31]. Отже, проблема виявляється ще складнішою. Такий стан справ, швидше за все, спричинила неоднозначність трактування термінів «культура» і «маси/масовий» [2, с. 27-28; 4, с. 19; 13, с. 74; 15, с. 21; 18, с. 162], а також кардинальні зміни у культурній парадигмі, що почалися у другій половині ХХ ст. та і тривають досі, адже масова культура дуже тісно пов'язана з поступом засобів масової комунікації, а вони розвиваються дуже стрімко за рахунок технологічного прогресу останніх десятиліть. І дійсно, як пише Р. Безугла, «сьогодні є очевидним, що теоретичні моделі масової культури, які були створені філософською та культурологічною думкою початку та середини ХХ ст., потребують уточнення» [2, с. 25]. Схожу думку висловлює і М. Дружинець: «динаміка змін у масовій культурі, її постійні трансформації ускладнюють аналіз явища. Реалії, особливо соціокультурної сфери, стрімко змінюються, ускладнюючи теоретичні розробки, що заважає охоплювати всю повноту явищ цілісним науковим поглядом [7, с. 286]. Відповідно, з огляду на стрімкий розвиток сучасної культури науковці пропонують іменувати її по-різному: від «культуріндустрії», «масової» чи «популярної» до «суб-», «контр-», «поп-», «культури мейнстріму», «комерційної» тощо, що спричинює справжню термінологічну плутанину.

Постановка завдання. Гадаємо, нам варто в міру наших можливостей пролити світло на цю термінологічну невизначеність, адже це безпосередньо стосується іменування того лінгвістичного феномена, який ми намагаємося дослідити. Отже, нижче розглянемо низку визначень аналізованих термінів і поміркуємо над тим, котрий із них буде найприйнятніший для найменування того мовного явища, яке ми досліджуємо.

Виклад основного матеріалу. Спроби дати визначення масовій культурі тривають із часу появи цього терміна на зламі 1939 і 1940 років (цікаво, що сам термін «масова культура» практично паралельно запропонували на двох різних континентах М. Горкхаймер і Д. Макдональд, через що авторство цього терміна приписують то

першому [8, с. 340], то другому [17, с. 15], що, втім, не дивно, оскільки світовій науці відомі навіть випадки паралельних винаходів). Власне, Д. Макдональд і запропонував одне з перших визначень масової культури, вважаючи її породженням масового індустріального століття, що протистоїть елітарній культурі [2, с. 31].

З огляду на таку складну історію наукового осмислення цього поняття на сьогодні термін «масова культура» має низку визначень. Дослідники пропонують поділити сучасні визначення терміна «масова культура» на якісні та кількісні: в основі якісних визначень лежить т.зв. «від'ємна» модель, коли масову культуру оцінюють із погляду естетичної цінності її творів як профанацію культури і протиставляють її елітарній за визначеними етичними та естетичними критеріями; кількісним же визначенням притаманне підкреслення формальних ознак масової культури (тиражування і масовість, яка досягається за допомогою засобів масової комунікації, чи ринкова потужність – усе те, що продається та має масовий попит), і питання якості не ставлять, тобто масова культура – це просто культура, яка подобається всім, на відміну від культури елітарної [2, с. 33; 18, с. 163–164].

І саме у другому розумінні поняття масової культури фактично збігається з поняттям популярної [18, с. 163], тож з'ясуємо тепер, яке значення дослідники вкладають у термін «популярна культура» чи «поп-культура», і спробуємо порівняти його з приблизним визначенням масової культури.

У літературі знаходимо думку, що окреслити межі поп-культури можна тоді, коли ми визначамось, що таке «висока культура» [3, с. 125], яка неначе натякає на те, що поп-культурою є все, що не належить до високої. Але такий підхід застосовують і для виокремлення масової культури. Отже, поп-культура дорівнює масовій? Утім, виявляється, все не так просто: у сучасній науковій думці підходи до розуміння масової та популярної культур розділилися. Так, деякі вітчизняні дослідники ототожнюють ці два поняття [3, с. 125; 8, с. 340; 12, с. 64]. У зарубіжній науковій думці такий підхід також існує. Наприклад, американський дослідник Г. Генс у своїй типології пропонує виокремлювати: 1) високу, елітарну (elite, high); 2) народну (folk); 3) масову / низьку / популярну форму культури [1, с. 220–221]. У праці Ф. Джеймсона натрапляємо на цілий перелік синонімічних, на думку вченого, термінів: «масова культура, культура масової аудиторії, комерційна культура, «популярна» культура, культурна індустрія» (mass culture or mass audience culture, commercial culture, «popular»

culture, the culture industry) [19, с. 130]. Останній термін науковець явно запозичив у Франкфуртської школи, представники якої якраз і розробляли теорію масової культури як культурної індустрії (культуриіндустрії).

Втім, чимало дослідників не згодні з ототожненням цих двох понять. Так, С. Амеліна стверджує, що їхнє «ототожнення призводить до помилкових суджень, викликаних змістовими неточностями» [1, с. 221], а Т. Лютий зазначає, що масова культура не тотожна популярній, хоча тенденція до такого ототожнення існує [10, с. 87]. Однак, якщо ці два поняття відрізняються, то у яких зв'язках вони перебувають? На це питання науковці також не мають однозначної відповіді. Так, деякі дослідники вважають, що «популярна культура» є ширшим поняттям, ніж «масова» [13, с. 76]. Інші ж, навпаки, переконані у тому, що саме масова культура ввібрала у себе популярну як одну зі складових [11, с. 230]. Треті пишуть, що масова культура перетинається, хоч і не збігається з популярною [6, с. 54–55].

Отже, не можемо не погодитися з А. Бойком, який констатує, що «у вітчизняному дискурсі досі існує плутанина з поняттями маскультури і популярної культури» [3, с. 125]. Напевне, тут дійсно дається взнаки відмінність у теоретичних підходах, що і спричиняє різне ставлення до співвідношення понять масової та популярної культур [6, с. 54, с. 56].

Як бачимо, ні вітчизняна, ані зарубіжна наукова думка досі не сформували єдиного підходу до розуміння понять масової та популярної культури, як і не спромоглися остаточно їх розмежувати. Однак нам би не хотілося вносити термінологічну невизначеність у нашу роботу, тим більше, що нам добре відомо, наскільки термінологічна синонімія є небажаним явищем для термінознавства, тому надалі вважаємо за доцільне вживати лише термін «мова масової культури». Гадаємо, що, послуговуючись терміном «мова масової культури», ми віддаємо данину українській філософській та культурологічній традиції, яка (так уже склалося) надає перевагу термінологічному словосполученню з прикметником «масовий», а також доробку Франкфуртської школи і Д. Макдональда, чий підхід імпонує нам особисто, і який зазначав: «Масову культуру часто ототожнюють із популярною. Значною мірою це слушно, але більш засадничим і точним є використання терміна «масова культура». Вона є виключно і безпосередньо продуктом масового споживання, як жувальна гумка.

Врешті, й витвір високої культури буває інколи популярним, хоча трапляється це дедалі рідше» [8, с. 340]. При цьому ми, звісно, усвідомлюємо наявність певного несхвального оцінного компонента, якого набув термін «масова культура». У цьому сенсі ми погоджуємося з міркуваннями Т. Гундорової, яка вважає, що різниця між термінами «масова» і «популярна» культура полягає в тому, що перший має негативну конотацію із адорнівською «культурною індустрією» (тобто, концепцією Франкфуртської школи), а другий більш нейтральний: «популярна» означає передусім культуру широко відому, однорідну, поширену, яка виражає смаки більшості і розрахована на споживання більшістю, і в цьому сенсі вона синонімічна поняттю масової культури» [5, с. 24]. До речі, схожі міркування наводять і Дж. Сторі, автор праці «Винахід масової культури: від фольклору до глобалізації», який вважає, що термін «масова культура» як винахід інтелектуальної еліти несе в собі негативну оцінку, тож від нього взагалі варто відмовитися на користь терміна «популярна» чи «поп» [9, с. 252], однак у підручнику «Теорія культури та масова культура» про популярну культуру вже пише, що «це культура для тих, хто нездатен зрозуміти (і тим більше оцінити), культуру справжню...» [16, с. 25], тобто вішає негативний оцінний ярлик уже і на термін «популярна культура». То чому ж ми вирішили надавати перевагу прикметнику «масовий»? Річ у тім, що, попри те, що в сучасних культурологічних працях масову культуру вже намагаються не оцінювати як «низьку» і таку, що підриває основи культури, феномен мови масової культури ми все-таки схильні оцінювати саме як негативний, який якраз і становить собою загрозу культурі мови, розмиваючи мовні норми, а тому термінологія Д. Макдональда і Франкфуртської школи нам видається доречнішою, нехай навіть у культурологічному плані франкфуртський підхід і критикують як однобокий [20, с. 107]. Також, на нашу думку, вживання терміна «масова культура» є доречнішим для нас з огляду на ті її риси, які виокремлюють науковці, оскільки вважаємо, що вони багато в чому корелюють із особливостями мови, яка її обслуговує. Так уже склалося, що риси саме масової культури повніше і чіткіше прописані у науковій літературі, ніж риси популярної, і до них, зокрема, відносять: зрозумілість і доступність, легкість відтворення, серійність і шаблонність, високі сугестивні можливості [14, с. 132], тривіальність, сенти-

ментальність, культивування тілесної насолоди, обжерливість, розпусту [8, с. 158] тощо. Ці риси цілком співвідносні з ознаками мови масової культури, якими, за нашими спостереженнями, є: зрозумілість, примітивність, використання мовних засобів із високим сугестивним потенціалом, обмеженість тематики і словникового складу, відсутність складних синтаксичних конструкцій чи художніх засобів тощо.

Отже, з'ясувавши нарешті, як з огляду на культурологічне підґрунтя найдоцільніше буде назвати той лінгвістичний феномен, що вербалізує сучасну культуру, спробуємо дати наше визначення мові масової культури:

Мова масової культури – це мова, що обслуговує ті жанри масової (популярної) культури, які мають лінгвальне оформлення, і спирається на літературну мову, однак водночас відрізняється від неї на фонетичному, лексичному, морфологічному і синтаксичному рівні, вбираючи у себе характеристики, притаманні просторіччю, сленгу, територіальним діалектам та макаронічному мовленню.

У цьому визначенні ми вказали на те, що не диференціюємо масову і популярну культуру, однак надаємо перевагу саме першому термінові, коли йдеться про лінгвістичну сторону цього поняття, а також спробували дати стислу характеристику цьому лінгвістичному феномену у системно-структурному та соціолінгвістичному аспектах, на які плануємо спиратися у наших подальших дослідженнях мови масової культури Японії.

Висновки. Для дослідження феномену мови масової культури, який дотепер лишався поза увагою лінгвістів, необхідно усунути низку перешкод, перша з яких полягає у проблемі найменування цього явища, яке тісно пов'язане з філософською та культурологічною проблемою розуміння масової культури та її кореляції з популярною культурою, через що доводиться застосовувати міждисциплінарний підхід. Аналіз філософських бачень дослідників масової та популярної культур показав, що проблема співвідношення цих двох явищ на сьогодні досі не розв'язана, як і не вироблено єдиного підходу до того, котрому з термінів варто надавати перевагу. При цьому, однак, у подальшому лінгвістичному дослідженні нам хотілося би уникати термінологічної синонімії, яка для термінознавства є неприпустимою. З'ясувавши, що з двох термінів термін «масова культура» має радше негативну конотацію, ми вирішили послуговуватися саме терміном «мова масової культури» (а не «мова популярної культури»), оскільки, за нашими спостереженнями, мова масової культури є доволі негативним явищем, яке порушує мовні норми на різних мовних рівнях і цим самим являє собою загрозу культурі мови. У нашому визначенні цього лінгвістичного феномена ми спробували охопити основні його системно-структурні та соціофункційні риси. **Перспективами подальших досліджень** у цьому ключі є широкий спектр мовознавчих розвідок, починаючи від детального описання фонетичних, лексичних і граматичних девіацій у мові масової культури і закінчуючи розмірковуванням над її соціофункційним статусом.

Список літератури:

1. Амеліна С. Б. Популярна культура: специфіка та способи взаємодії з елітарною, народною та масовою формами культури. *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*. 2015. Вип. 95. С. 220–223.
2. Безугла Р. І. Масова культура: до проблеми визначення поняття. *Культура і мистецтво у сучасному світі*. 2010. Вип. 11. С. 25–34.
3. Бойко А.О. Людина масової культури та культура масової людини: рефлексії щодо сутнісних ознак. *Нова парадигма*. 2015. Вип. 127. С. 121–131.
4. Бойко А.О. Структурно-функціональний аналіз масової культури. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. 2015. Вип. 44. С. 18–30.
5. Гундорова Т. Кітч і Література. Травестії. Київ, 2008. 284 с.
6. Домбровська М. Дефініції «масової літератури». *Слово і час*. 2005. №11. С. 54–65.
7. Дружинець М. І. Масова культура: підходи до вивчення та напрямки теоретичного осмислення. *АРТ-платФОРМА: наук. альм.* Київ: КМАЕЦМ, 2020. Вип. 1. С. 278–293.
8. Дружинець М.І. Масова культура як підґрунтя естрадного музичного мистецтва: становлення, розвиток та соціокультурне значення. *Мистецтвознавчі записки*. 2020. Випуск 34. С. 337–346.
9. Корнієнко В.Р. Позитивний та негативний вплив масової культури на український шоу-бізнес. *Молодий вчений*. 2014. № 11 (14). С. 252–256.
10. Лютий Т. В. Масова і популярна культура: проблема демаркації. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2019. Том 3. С. 85–99.
11. Лященко І.С. Масова культура як соціальний феномен ХХ століття. *Актуальні проблеми духовності: зб.наук.праць.*, ред.: Я.В. Шрамко. 2009. Вип. 10. С. 340–349.

12. Олійник О. Еволюція уявлень про масову культуру. *Теорія та історія культури*. 2013. Вип. 6/10. С. 61–67.
13. Півнева Л. Політична і популярна культури як предмет політологічного аналізу. *Політичний менеджмент*. 2006. №6. С. 74–81.
14. Пожарська О. Ю., Гоц Л. С. Мистецтво в системі взаємовідносин масової та національної культури. *Економіка і культура України в світових глобалізаційних процесах: позиціонування і реалії: тези доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф.*, Київ, 21–22 берез., 2018 р. Київ: Вид. Центр КНУКіМ, 2018. С. 130–133.
15. Самікова Н. Масова культура та соціокультурні тенденції XXI століття: взаємозв'язок та реалізація (на прикладі окремих зразків поп-музики). *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. 2021. № 1 (50). С. 21–35.
16. Сторі Дж. Теорія культури та масова культура. Харків, 2005. 316 с.
17. Устименко-Косоріч О. А. Масова та елітарна культура: проблеми взаємодії : навч. посіб. для студ. зі спец. 8.02020401 «Музичне мистецтво». Умань, 2015. 175 с.
18. Філоненко С. Масова? Популярна? Тривіальна? Як не заблукати в трьох термінологічних соснах. *Studia Methodologica*. 2009. Вип. 29. С. 162–169.
19. Jameson F. Reification and Utopia in Mass Culture. *Social Text*. 1979. Winter. No. 1. P. 130–148.
20. 岡田宏介. マスカルチャー、サブカルチャー、ポピュラーカルチャー—文化理論とイデオロギー概念の変容—. *ソシオロギス*. 2003. 27. P. 104–119.
21. 生井英考. ポピュラーカルチャー研究小史. *立教アメリカン・スタディーズ (Rikkyo American Studies)*. 2012. 34, March. P. 7–22.

Komarnytska T. K. THE LANGUAGE OF MASS CULTURE, THE LANGUAGE OF POPULAR CULTURE OR THE LANGUAGE OF POP CULTURE: A TERMINOLOGICAL AMBIGUITY

The language of mass culture, the language of popular culture or the language of pop culture: a terminological ambiguity.

Attention is drawn to the newest phenomenon of the language of mass culture, which has developed on the basis of various national languages of the world and serves those genres of mass culture that have a verbal component. By its features, this language verbalizes the typical characteristics of mass culture (in particular, primitiveness, limited topics, high manipulative potential, etc.), due to which it is possible to observe violations of language norms at various linguistic levels (phonetic, lexical, morphological, and syntactic), which, however, are not identical to the linguistic features of the known functional, social or territorial varieties of the language, in connection with which the language of mass culture, quite possibly, represents a new linguistic phenomenon that has not yet been described in the scientific literature. The problem of describing the phenomenon of the language of mass culture consists not only in clarifying its socio-functional nature, but also in terminological nomination, since the terms “mass culture”, “popular culture”, “pop culture” being used in philosophical works which various scientists giving them the same or different meaning, while also offering different criteria and approaches to distinguishing these concepts. Having considered a number of philosophical approaches to the concepts of mass culture and popular culture and ascertaining the lack of consensus among scientists on this issue, we can conclude that the term “mass culture” has acquired a negative connotation in philosophical works, denoting a low culture that is opposed to an elitist one. And, if for a philosophical approach such an opposition no longer seems relevant, then for a linguistic analysis of the language of mass culture in the context of contrasting it with a literary norm, such an approach seems quite relevant, in connection with which the paper proposes to use the term “language of mass culture”, and not the “language of popular culture” for further linguistic explorations in this direction.

Key words: mass culture, popular culture, Frankfurt School, language of mass culture, literary language, term.